

Merre tart Balassagyarmat?

Balassagyarmatot a múlt század elején iparos és kereskedővárosként emlegetik. Ipara azonban — céhes keretű lévén — a '48-as forradalom után elsorvadt. Az egykorú újságcikk szerint 1859-ben már csak mint „mindenfelé nyílt kereskedővárost szemléljük.” A kiegyezés után egy másik jellemvonás kerül előtérbe: hivatalnokváros lett.

A felszabadulást ezzel a kettős arculattal érte meg. Amióta azonban megszünt megyeszékhely lenni, a hivatalnoki jelleg is elhalványodott. De a kereskedelem szívósan tartotta magát. Változva a körülményekkel, mindmáig a környék kereskedelmi központja maradt. Ehhez — ugyancsak mostanig tartó érvennyel — agrárius és iskolavárosi vonások társulnak.

Mindent egybevetve azonban meg kell állapítanunk, hogy Balassagyarmat a XX. században rosszul startolt a vidéki városok között. Losonc is, Salgótarján is megelőzte. Visszaszorulásának fő oka az volt, hogy a kiegyezés után kibontakozó magyar kapitalizmus Balassagyarmatot elkerülte. Még az az egy-két gyárnak mondott üzemecke sem haladta meg a kisipari szintet.

Előrejutását a felszabadulást követő két évtizedben a tradíciók is fékeztek. Az őslakosság a századelő idilli Balassagyarmatát áhította vissza. A jövőt csak egyféleképpen tudta elképzelni: a hajdani „virágos Gyarmat” maradjon továbbra is a tisztviselők és a diákok városa.

A mezőgazdaság kollektivizálásának kezdetén a környék parasztságából sokan Balassagyarmatra költöztek. A város hagyományos gondolkodásmódjában ekkor erősödött fel az a „kaparj kurta” szemlélet, amely ugyancsak eleve megkérdőjelezett mindenféle szocialista célkitűzést.

Igaz, hogy a szocialista építés akkori sajátosságai sem hathattak nagyon serkentőleg a városra. Az a tény, hogy a megye anyagi ereje az ötvenes években szinte maradéktalanul Salgótarján fejlesztésére összpontosult, egyfajta fatalisztikus gondolkodás kialakulására vezetett. A gazdasági élet túlzott központosítása pedig a helyi, tanácsi vállalatokhoz való görcsös ragaszkodást váltotta ki. Aki akartak valamit, nem mertek kockáztatni; akik Salgótarját nézték féltékenyen, nem hittek semmiben; akik a múltban éltek, idegenkedtek minden újtól.

A feledés évei

„Balassagyarmat 1960-ban az ország harmadik legkisebb városa volt. 1949 óta fejlődése stagnál. Az építkezés valamenynyire 1960 óta élénkült meg.” (Eperjessy Kálmán: Városaink múltja és jelene). A kitűnő településtörténésznek igaza van: Balassagyarmat a második hároméves terv éveiben (1958—60) tért magához.

Nagy érdeme a város akkori párt- és állami vezetőségének, hogy felismerte a második hároméves terv hozta új lehetőségeket. Legfőképpen azt, hogy a korábbi, egyoldalú politikai elgondolások helyett „a szocialista építőmunkában... minden gazdasági döntésben messzemenően érvényesüljenek a közgazdasági szempontok.” A közgazdasági szempontok hangsúlyozása Balassagyarmat esetében annyit jelent, hogy neki is helye lehet a szocialista iparosításban.

Iparosítani pedig lehet és szükséges. Igaz, Balassagyarmat nem rendelkezik energiahordozókkal és ipari nyersanyagokkal. De a fekvése kedvező. Közel van a fővároshoz, s jók a közlekedési és szállítási lehetőségek. S ami a legfontosabb: az az iparban való foglalkoztatottság messze elmarad az országos átlagtól. A fölös munkaerő tehát nemcsak lehetővé, hanem szükségessé is teszi a város iparosítását.

A körülmények és adottságok kellő tudatosulása során elérkezett az idő, amikor Balassagyarmat vezetői úrrá lettek a visszahúzó erőknél, s megindultak az iparfejlesztő munkálatok. Első lépésként bővülnek a meglévő tanácsi vállalatok, s a helyi szükségletek kielégítésén túl bekapcsolódnak az országos árutermelésbe. Ezt az utat járja végig a Nógrád megyei Fém-

ipari Vállalat és az Ipoly Bútorgyár. A második lépés: az ipar-telepítés. Létrejön a Kőbányai Porcelángyár és a Kézműipari Vállalat balassagyarmati telephelye.

A szocialista ipar megteremtése Balassagyarmaton

A II. ötéves tervvel megkezdődött a szocializmus teljes felépítése hazánkban. Balassagyarmat viszonylatában úgy értékelhetjük ezeket az éveket, hogy megszülettek a szocialista ipar feltételei a városban. A III. ötéves terv időszakában viszont maga a szocialista ipar teremődik meg Balassagyarmaton.

A III. ötéves terv fő célja az ipari termelőerők magasabb szintre emelése, s egy rugalmasabb gazdaságirányítás kialakítása. A gazdaságirányítás új módszerei — a szélesebb körű önállóság, a helyi adottságok fokozottabb figyelembevétele — kedvezően hatottak Balassagyarmat iparosítására. Még inkább lehetővé vált, hogy az eddig jobbára helyi kezdeményezésű iparfejlesztés lendületesebb ipar-telepítéssel és központi támogatással folytatódjék tovább.

Minőségileg újat jelent ebben a tervidőszakban, hogy 1968-ban elkészült Balassagyarmat várospolitikai terve, a jövő „komplex és tudatos” fővázolása. Ebből a nagy jelentőségű dokumentumból kivehetően az Ipoly-parti település egy 25 ezer lelket számláló, erősen iparosított, jól fejlett kisvárossá alakul. Ehhez első lépésként el kell érni, hogy a hatvanas évek első felében újabb 2000 munkahely létesüljön a városban.

Az elgondolásoknak megfelelően a már meglévő üzemekben jelentős beruházásokra került sor. A legnagyobb változást a Fémipari Vállalat és a Magyar Kábelművek gyárának kiépülése jelenti. A hatvanas évek második felében 137 millió forintot fordítottak ipari beruházásokra Balassagyarmaton. Az iparban foglalkoztatottak száma 98 százalékkal nőtt. Új ipar-telep létesült a város déli és nyugati részén. 1965-ben 400 millió forintnyi értéket termel az itteni ipar, ez öt év alatt megkétszereződik, 1974-ben pedig 1 milliárd 800 millió forint az az érték, amely Balassagyarmat üzemeiben létrejön.

A hatvanas években Balassagyarmat történetének legjelentősebb állomásához érkezett. Ilyen gyors iramú fejlődést még nem élt át. Közben megváltozott az ősi város arculata is. Ezért is mondhatta a tanács elnöke 1971-ben — a tervidőszak lezárásaként: „A volt kistisztviselőváros-jelleg mindörökre a múlté. Helyébe egy új ipari centrum alapjait raktuk le, amelyet a következő öt esztendőben felépítünk. Ezzel városunk a megye második ipari központja lesz.”

A III. ötéves terv teljesítése során Balassagyarmat életében uralkodó elemmé a szocialista ipar vált. Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy a tradicionális vonások eltűntek volna a város képéről. Sőt, a hatvanas évek közepének és a hetvenes évek elejének várospolitikai elgondolásai megkülönböztetett gonddal őrködnek a történelmileg kialakult jellegzetességek megtartásán és továbbfejlődésén. Erre az időre Balassagyarmat jövőjének alapozó erőfeszítései lezajlottak. A város állami és pártvezetői most már egyre többet foglalkozhattak a múlt és jelen összehangolásával. Ekkoriban született meg a döntés: a város történeti értékeit bele kell építeni a jelenbe és tovább kell vinni a jövőbe.

A kiteljesedés felé

A hetvenes évek elején a városfejlesztés legfőbb célja Balassagyarmaton a III. ötéves terv beruházásainak befejezése, s a meglévő üzemek korszerűsítése. Az előző tendenciák kiteljesedéséről van szó. Most fejeződik be, a Magyar Kábelművek balassagyarmati gyáregységének felépítése. Megteremtődik a Nógrád megyei Nyomdaipari Vállalat új telephelye, megépül a szabó ktsz új üzeme. Tovább folytatódott a Fémipari Vállalat építése, elkészült a Budapesti Finomkötőtárugyár új üzeme, megkezdődött az Ipoly Bútorgyár építése, korszerűsödött a Húsipari Vállalat üzeme, tovább terjeszkedett a Kőbányai Porcelángyár balassagyarmati részlege.

A Balassagyarmaton gyártott iparcikkek jól ismertek a hazai és a külföldi piacokon. Csak az export mintegy 2 milliárd forint értékű. A bútorgyár a Német Demokratikus Köztársaságba, a Német Szövetségi Köztársaságba, s Egyiptomba szállít iparcikkeket. A Fémipari Vállalat többek között Ausztriával, Csehszlovákiával, Lengyelországgal, a Német Szövetségi Köztársasággal áll üzleti kapcsolatban. A Finomkötöttárugyár Belgiumnak, a Szovjetunióknak is termel. A Kábelművek gyártmányai eljutnak Kínába, Egyiptomba, Kenyába. A Textilipari Vállalat az európai országokon kívül Japánba is szállít.

A hetvenes évek első fele tehát a továbbvitel jegyében zajlott le Balassagyarmaton. Erőteljesebbé váltak az élet minden területén azok a forradalmi átalakulások, amelyek még a III. ötéves terv helyi eredményeiben gyökereznek; s egy iparilag jól fejlett, modern kisváros, alrégióközpont képét rajzolják fel. Balassagyarmat ma Nógrád megye egyik fontos ipari központja. Az iparosítás szinte maradéktalanul megoldotta a foglalkoztatottság kérdését. Joggal hangozhatott el — már 1971-ben — a városi tanács ülésén: „Ma már a Balassagyarmaton és a vonzáskörében lakók részére megfelelő munkalehetőséget tudunk biztosítani.”

A balassagyarmati munkásság

Az ötvenes években, amikor a gazdasági döntések nemegyszer egyoldalú politikai szempontok alapján történtek, gyakran hányták Balassagyarmat szemére dzsentroid tartását, kispolgári gondolkodásmódját. Elmarasztalták azért, ami tulajdonképpen egy sajátos történelmi fejlődés eredménye volt. Ennek a városnak úgyszólván nem volt kapitalizmusa, nem lehetett tehát szervezett üzemi munkássága sem. A szocializmus osztálybázisa, motorja hiányzott itt a felszabadulást követő évtizedekben is.

A szervezett ipari munkásság Balassagyarmaton a III. ötéves terv időszakában született meg. A hetvenes évek elején 30 ipari termelőüzem, s két nagy ipartelep működik a városban,

1970-ben már az összes foglalkoztatottak 62 százaléka ipari munkás. Számuk jelenleg mintegy 4500 fő.

Balassagyarmaton nem voltak munkáshagyományok. Nem létezett az a tradicionális proletáröntudat, amely a nagy múltú ipari városokban máig ható, eleven tényező. A hagyományok hiánya, a sebtében történő verbuválódás érezhetően lassítja a valódi üzemi munkássá válás folyamatát. A legfőbb gond ma is a megfelelő üzemi légkör kialakítása, a munkásöntudat fokozatos elmélyítése. Külön probléma a bejáró dolgozók nevelése, szakmai és általános műveltségük emelése.

Ennek ellenére azoknak lett igazuk, akik a szocialista fejlődés ügyét a munkásosztály megerősítéséhez, számszerű megerősítéséhez kötötték. Joggal állítja a városi tanács beszámolója a hetvenes évek elején: „Ma már Balassagyarmat város életében is meghatározó szerepet tölt be a munkásosztály, amely évről évre számszerűségében is növekszik.” A vezető testületekben egyre több a munkás. 1963-ban a tanácsstagoknak még mindössze 16 százaléka volt az; az 1973-as választások után ez a szám 30 százalékra emelkedett.

Nem elhanyagolható kérdés, hogy Balassagyarmat új politikai ereje, az ipari munkásság felzárkózik-e a város tradicionális szellemi igényességéhez — megújítva annak tartalmát is. Annál is inkább lényeges probléma ez, hiszen a munkásság művelődése egyben a politikai öntudat és osztályszemlélet erősödésének legfőbb útja is. A városi könyvtár adatai szerint 1967-ben 161, hét évre rá 440 ipari dolgozó volt az olvasók között. Abszolút értelemben nem megnyugtatók ezek a számok, relatíve azonban a megháromszorozódás előre mutat. Az MSZMP városi bizottsága érzékenyen reagál mindezekre. Érdemes idéznünk az 1974. augusztus 30-án született közművelődési határozatból: „A város növekvő számú munkássága műveltségének emelése legfontosabb művelődéspolitikai feladatunk. A közművelődés szolgálja tudatosabban a munkásöntudat, az osztályszemlélet erősítését, hogy városunk munkássága mielőbb gondolkodásában és magatartásában is osztállyá szerveződjék...”

A lakosság átrétegződése

Az iparosítás megváltoztatta a város értelmiségi összetételét is. Korábban hivatalnokok, orvosok, tanárok, jogászok alkották ezt a réteget. Nem csökkent az ő számuk sem, hiszen ma Balassagyarmat értelmisége megközelíti az 1000 főt. De új szint jelent a műszaki értelmiség csoportja.

Jelenleg 280 műszaki értelmiségi „működik” Balassagyarmat üzeimében. Számuk meghaladja a pedagógusokét és az orvosokét. Ezek az arányok is jól érzékeltetik azokat a változásokat, amelyeken keresztül a város a legutolsó évtizedben.

A megnövekedett értelmiségi réteg jelentős szellemi tőkét képvisel. Az utóbbi évek dinamikus fejlődése magyarázza, hogy ez az értelmiség jórészt ugyancsak „új fejlemény”. Ezért a város sajátos, tradicionális alapokon nyugvó szellemiségéhez még nem tudott kellőképpen asszimilálódni. Az eljövendő évek feladata lesz egy olyan lokálpatriotizmus kinevelése, amely a történelmi múlt értékes vonásaihoz való ragaszkodás jegyében munkálkodik Balassagyarmat jövőjén.

Az átrétegződés a szocialista iparosítás szükségszerű következménye. Az általános folyamatból különösen azok a vonások válnak ki élesen, amelyek az iparral korábban nem rendelkező kisvárosokra jellemzőek. S mi is elsősorban ezekre a

jellegzeteségekre voltunk tekintettel. Balassagyarmat lakosságának átstrukturálódása kétségkívül sajátos vonásokat is mutat. A lényeg azonban túllép a különösségeken. S ezt a X. kongresszussal együtt így fogalmazhatnánk meg: „A munkásosztály meghatározó módon befolyásolja a dolgozók minden rétegét, munkája, fegyelme, szemlélete kihat az egész társadalomra.”

A városkép jövője

Az iparfejlesztés és a városiasodás elválaszthatatlan egymástól. Balassagyarmat népessége 1960-ban 12 437, tíz évre rá 14 000, 1974-ben pedig 16 000 fő. A lélekszám növekedése következtében a hatvanas évek közepén meginduló lakásépítést gyorsítani kellett. Annál is inkább szükséges volt ez, mert az emelkedő igények még kirívóbbá tették a lakásállomány nagyfokú elavultságát.

Balassagyarmat öreg város. 101 háza még az 1850 előtti időből való, a rákövetkező fél évszázadban épült 378. Éppen ezért a házak 38 százaléka szanalásra érett. Mégis, a felszabálás után csak igen vérszegény építkezésről beszélhetünk. Az is teljesen megánerőből történt.

Az építkezés felgyorsulása központi kérdéssé tette a városkép minél tökéletesebb kialakítását. Meg kellett szabni a többszintes lakóházak arányát, ki kellett jelölni a szükséges zöldövezeteket, az új úthálózatot. Tudományos igényű tervezés jegyében indult meg — a III. ötéves terv befejező szakaszában — a városközpont rekonstrukciója, a Lenin, az Ifjúság útja és a Kun Béla lakótelep kiépítése. A lakásigények kielégítésén túl most már az is cél, hogy Balassagyarmat falusiassága mindörökké felszámolódjék.

A hetvenes évek első felének településfejlesztési programját 1971. nyarán fogadta el a város tanácsa. A terv szerint öt év alatt 1144 lakás épül Balassagyarmaton. Megindulnak (s azóta is folynak) a munkálatok a Jószív utcai és a Rákóczi út közötti tömbbelsőn. Tovább terjeszkedik a város a délkeleti részekben; s a városképet rontó foghíjak sorra beépülnek.

A városközpont rekonstrukciója megszakítás nélkül folyik. A korábbi reprezentatív épületek mellé modern középületek kerültek. De a frissen renovált leánykollégium és egészségház meghatározó módon őrzi a múlt század, illetve a századforduló hangulatát. A városmag úthálózatának megújítása, s az elavult épületek szanalása együtt járt a volt megyeháza előtti tér kiszélesedésével. Az így nyert tér ma a legüdőbb és leghangulatosabb része Balassagyarmatnak.

A korszerű városépítő elvek alkalmazása nyomán megváltozóban van a hatszáz éves város hagyományos arculata. A városmag történelmi hangulata szerencsésen elegyül a modern épületek eleganciájával, s a négy új lakótelep megfelelő szinten képviseli a jelenkori urbanisztika szellemét.

A múlt és a jelen

Balassagyarmat városi tanácsa 1/1972. V. 18. sz. rendeletével új városcímert fogadott el. A település szocialista jelenét és történelmi múltját szimbolizáló új jel leírását a rendelet a következőképpen adja meg: „1. Balassagyarmat város címere — a város névadójának — a Balassa család egykori címerpajzsának felhasználásával készült kék-fehér alapú barokk formájú címer. Felső kétharmadában levő aranybástya a tűzvész, az árvíz által sokszor elpusztított és a török által lerombolt, de minden alkalommal újjáépült város több évszázados múltjára, a török elleni harcokra, gazdag kulturális hagyományokra utal. Alsó harmadában a zöld szín az Ipoly völgyének mezőgazdasági központját, a zöld mezőben kanyargó fehér szín az Ipoly folyót szimbolizálja. Az aranybástya felett a kék mező legfelső részében elhelyezett ötágú vörös csillag a szocializmust építő, az iparosodás útján haladó, fejlődő várost jelképezi. 2. A címerben szereplő kék és fehér színek a város hagyományos színei.”

Az új címer értelmezése — úgy érezzük — maradéktalanul jellemzi Balassagyarmat múltját, jelenét és a fejlesztés irányát. Az új szimbólum voltaképpen tömör foglalata mindannak, ami a város múltjában és jelenében a leglényegesebb. De összefoglalója annak is, amit ez az írás a szocialista és ipari várossá fejlődő településről el akart mondani.

Szabó Károly

